

Lévai Béla

Metainformáció a szövegben

(Kossuth Egyetemi Kiadó: Debrecen, 2007. 145 pp.)

Bodnár Ildikó–Lénárt Levente

Lévai Béla, a Debreceni Egyetem Szlavisztikai Intézetének docense Bańcerowski Janusz budapesti tanszékvezető nyelvészprofesszor munkássága hatására kezdett érdeklődni a metainformációs kutatások iránt. A téma kifejtésére munkahelyén, a Debreceni Egyetem Szlavisztikai Intézetében 2001 elején kutatócsoportot, majd több egymást követő évben konferenciákat szervezett (a legelsőt még 2001 szeptemberében). Ennek a munkának az eredményeit 2004-ben *Alapinformáció és metainformáció* címmel a Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója kiadásában megjelent kötetben tette közzé.

Lévai Béla *Metainformáció a szövegben* című tanulmánykötete szintén az említett kiadó gondozásában jelent meg 2007-ben. A könyv előszavában a szerző megjegyzi, hogy a „kötet dolgozatainak többsége – a bevezető fejezetek kivételével – különböző szakfolyóiratokban és egyetemi évkönyvekben korábban már megjelent, ezért bizonyos gondolati átfedések, ismétlődések egyes fejezetekben óhatatlanul előfordulnak: ez különösen igaz a *metainformáció* fogalom meghatározására nézve” (a szerző kiemelése) (7). Az olvasót azonban egyáltalán nem zavarják a jelzett átfedések, esetleges ismétlődések. A metainformáció fogalmának több szempont szerinti kifejtése éppenséggel a jobb, pontosabb megértést segíti, a könyv mindezzel tehát csak nyer. Ettől lesz igazán „olvasóbarát”, arra sarkallva a témát megismerni szándékozókat, hogy – nyelvészeti témájú művek esetében meglehetősen szokatlan módon – egyetlen lendülettel olvassák végig ezt a modern korunkat a múltunkkal összekötő „intellektuális időutazásról” szóló, érdekfeszítő beszámolót. (Ezt egyébként a könyv terjedelme is kényelmesen lehetővé teszi, lévén a magyar nyelvű szöveg mintegy 90 oldal.)

Mielőtt tovább haladnánk a kötet bemutatásában, hadd adjunk a témával most ismerkedők számára a metainformáció fogalmáról legalább egy rövid tájékoztatást. A *metainformáció az információról való információ*. Egyrészt arról tudósít, hogy a kommunikációban résztvevő felek a mondat tartalmával, a valóságos információval milyen módon, milyen csatorna – látás, hallás, szaglás vagy egyéb érzékszerv – igénybe vételével ismerkedtek meg, de egyes metainformációs igék nyomán az információra vonatkozóan számtalan egyéb vonatkozás is kiderülhet. Szólhat a metainformációs ige magáról az információs folyamatról: *mondja, sóhajtja, motyogja*; utalhat az információ tartalmára: *dedikál, jegyzőkönyvez*; megnevezheti az információközlés eszközt: *telefonál, táviratozik* stb.)

Az orosz nyelven írt dolgozatok sem kevésbé érdekesek, de ezek megértéséhez természetesen elengedhetetlen az orosz nyelv, sőt az orosz grammatikai rendszer magas szintű ismerete. S mivel ma ezekkel egyre kevesebben rendelkeznek, ezért szólunk később kicsit részletesebben éppen ezekről a fejezetekről.

Az *Előszót* (7-13), majd a *Bevezetést* (14-21) követően Lévai Béla a mű első három, *Mit tudunk a metainformációról?*; *A nyelv metainformációs elemei*; *Metainformáció és posztinformáció* (23-39) című fejezetében röviden ismerteti a metainformációs kutatások negyedszázados történetét, felsorolja és elemzi a nyelv

metainformációs elemeit (metainformációs igék, metainformációs operátorok, metainformációt jelölő morfológiai elemek, metainformációs szintaktikai és szövegszerkezeti elemek, a metainformáció nem verbális elemei), majd pedig elkülöníti a meta- és a posztinformáció fogalmát.

A következő, negyedik fejezetben (40-50) a szerző a terminológia-használati kérdések problematikáját tárgyalja. *Az értékelő modalitás mint metainformáció* című részben számos példát felvonultatva szól az értékelő modalitás metainformációs szerepéről.

A következő két részben a *magyaráz* magyar, ill. a *mean* angol ige elemzése segítségével illusztrálja a metainformációt hordozó igék általános, minden nyelvben megtalálható jellemzőit (51-59). A történeti visszatekintés – vagyis a múlt és a jelen összekapcsolása – már itt is tetten érhető, hiszen mind a *magyaráz*, mind a *mean* esetében az igék etimológiai vizsgálatával is találkozunk az elemzések során, és így egy, a régmúltban építkezni kezdő történeti íven át jutunk el az információs társadalom nyelvtudományának egyik izgalmas kutatási témájává vált metainformációhoz. Íme, hogyan válhatunk szemtanúivá egy új tudományos kutatási terület születésének!

A korábban említett „intellektuális időutazás” a következő három fejezetben (60-96) valósul meg igazán, amelyekben Lévai egy 1235-ben keletkezett végrendeletnek, majd Hunyadi János 1446. június 6-án tett kormányzói esküjének, végül pedig egy XIX. századi szőlőskerti jegyzőkönyvnek a szövegeit elemzi metainformációs szempontok szerint. A szövegek archaikus nyelvezetének olvasása önmagában is szellemi élmény, amit nagyszerűen egészítenek ki a szerző szellemes megjegyzései, és az elemzést végző tudós pontos, nagy szakmai odafigyeléssel és hozzáértéssel kidolgozott tudományos megállapításai. Különösen emlékeztetnek a *lélekváltó*, avagy *torló*, avagy *dusnok* szóhoz fűzött nyelvészeti, néprajzi, sőt jogtörténeti magyarázatai. Példaként szolgálhat minden szövegfajta metainformációs elemzéséhez a 62-64. oldalon található táblázat jelölésmódja, amelyhez természetesen megfelelő magyarázatot is kap az olvasó.

A mű utolsó fejezeteiben (97-118) két orosz nyelvű tanulmány olvasható. Az első írás magyar címe: *Néhány metainformációs ige expozíciós jelen ideje*. A tanulmány annak a kérdésnek bőséges, főként orosz szakirodalom alapján való bemutatásával indul, hogy hányféle jelen időről is beszélhetünk az orosz nyelvben. A sorokból kiderül, hogy a ’tulajdonképpen jelen idő’ mellett, amely a beszédidővel egyszerre zajló történés ideje, van még többek között ún. ’leíró jelen’, amelyet az irodalmi alkotásokban találunk, valamint ’abszolút’ vagy ’absztrakt (tkp.: időtlen) jelen’, amelyben pl. a közmondások vagy az olyan igazságok szólalnak meg, mint hogy *a Föld kering a Nap körül*. Az ún. ’metaforikus használat’ azt jelenti, hogy van jelen idejű forma, amely voltaképpen a múltra (praesens historicum) vagy ellenkezőleg, a jövőre utal stb. A címben szereplő *expozíciós jelen idő* a legtöbbször egy gondolatsor bevezetésére szolgál (vö.: lat.: expositio= leírás, ill. valaminek a bevezető része), és a legszorosabban kapcsolódik a metainformációs igékhez. A példák ezt igen jól szemléltetik: *Darwin azt tanítja; Gogol a nemességet úgy ábrázolja; Ahogy ezt Vinogradov mondja / írja / megállapítja; Nyekraszov rajzolja meg / írja le / énekli meg a...; A poéma arról szól, hogy...* stb. (Megjegyezzük, hogy a fenti expozíciós igéket tartalmazó mondatok a korábban mondottak összegezéséül is

szolgálhatnak, s természetesen ez sincs ellenmondásban a metainformációs szereppel.)

A második tanulmány magyarul *A metainformációt kifejező 'magyarázó' eset* címet viseli. Az orosz ún. előjárós eset két korábbi esetet, a helyet kifejező *lokativus*-t, s az ún. *magyarázó esetet* egyesíti. Hogy ez valóban így van, arra a máig fennálló kettősségek utalnak: *в лесу*. 'az erdőben'; *о лесе*: 'az erdőről'. A lágságjelre végződő főnév esetén a hangsúlyozás terén tapasztalható hasonló kettősség. Metainformáció megfogalmazására a magyarázó esethez kapcsolódó néhány előjáró szolgál, ezek az oroszban az *о* (*об, обо*) és a *по* előjáró, míg az angolban ilyen szerepűek az *about, of, on, concerning* stb. prepozíciók. A tanulmány második felében a fenti előjárók valamelyikét vonzó igék sorakoznak, három fő jelentéskörhöz kapcsolva: 1. valaki információt ad valamiről; 2. valaki információt kér valamiről; 3. valaki információt kap valamiről.

Lévai Béla korábbi köteteihez: *Egzisztenciális és lokális mondatok az angol és az orosz nyelvben* (Lévai 2000), s a már említett *Alapinformáció és metainformáció* (Lévai 2004) című munkákhoz kapcsolódik még két, szintén orosz nyelvű recenzió is (119-129), melyek szerzője V. A. Fedoszov professzor, szlavista nyelvész. A bíráló elismerő szavakkal szól az elemzett művekről; az *Alapinformáció és metainformáció* című kötet megjelenését jelentős tudományos eseménynek nevezi.

A kötet végén közel 80 tételt felsorakoztató irodalomjegyzéket találunk (130-135). Ez áttekinti szinte a teljes – a kötet megjelenéséig rendelkezésre álló – metainformációval foglalkozó magyarországi irodalmat. Ez azonban nem a könyv írásainak a bibliográfiája, hiszen az egyes fejezetekhez az irodalomjegyzék mindig az adott fejezet végén található.

Ezután – a könyv utolsó tíz oldalán – a munka mellékleteként felsorolja a szerző a magyar nyelv metainformációs elemeit. A listát maga Lévai Béla „bővítendő jegyzéknek” nevezi, amelyet az olvasó egy talán egyszer megvalósuló metainformációs elemeket tartalmazó szótár alapjának is felfoghat. Ebben a jegyzékben közel 750 lexikai elem található. A lista külön hangsúlyozandó, figyelemre méltó jellegzetessége, hogy benne a szerző minden esetben a megfelelő számmal jelzi J. L. Austin ún. performatív ige-osztályait. (Ide kívánczok az a vélemény, amelyet Nyomárkay István akadémikus írt le a mű kapcsán. „Valóban úgy látom, hogy a pragmatikának ez a metainformációt kutató ága, amellyel magam is Bańcerowski Janusz kollégám és barátom kutatásaiból ismerkedtem meg, sok rejtett és eddig alig-alig vagy másként vizsgált jelenségre derít fényt.”)

Már most jelezhető, hogy ezt a sorozatot bővíteni lehet a megfelelő szinonim igékkel, valamint feltétlenül ki kell terjeszteni a kutatásokat a két vagy több elemből álló szerkezetek irányába, amilyenekből a listában még csak elvétve találni néhányat. Így pl. a *csatlakozik perf. 5* ige esetében (137) elképzelhető a következő kiegészítés: *kapcsolódik a mondottakhoz, véleményében osztozik, osztja a véleményét, azonos véleményen van* stb.

Csak egyetérthetünk Simigné Fenyő Saroltának a könyv hátsó borítóján kifejtett lektori véleményével, hogy a *Metainformáció a szövegben* című kötet „eredeti, önálló alkotás,”... „szakmai szempontból hiánypótló” munka új törvényszerűségeket tár fel, „amelyek segítségével az írásbeli és a szóbeli kommunikáció lehetőségei maximálisan kiaknázhatók és hatékonyan alkalmazhatók

az élet számos területén, például a nyelvkutatásban, az oktatás során az óravezetésben, az anyanyelvi nevelésben, prezentációk készítésekor, újságcikkek megírásakor, fordítás és tolmácsolás során...”

A munka miskolci vonatkozása, hogy a Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének oktatói szinte az első percben csatlakoztak a metainformációs kutatásokhoz, aktív résztvevői a Debrecenben szervezett konferenciáknak, s hogy a MANYE Miskolcon, ill. Gödöllőn tartott kongresszusán is volt metainformációs szekció.

Mindezek után a recenzió írói számára nem marad más hátra, mint az olvasó publikum figyelmébe ajánlani Lévai Béla könyvét bízva abban, hogy a fent leírtakkal a közönség is egyetért, és a könyvet elolvasva hasonló élményben lesz része, mint e sorok íróinak.